

УДК 159.922

МОРОЗ Р. А.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

СІМЕЙНІ НАРАТИВИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ СІМЕЙНОЇ СИСТЕМИ ТА УСВІДОМЛЕННЯ СІМЕЙНОГО ДОСВІДУ

У статті охарактеризовано поняття «сімейні наративи». Визначено внутрішні складові: сімейні міфи, легенди, ролі, стабілізатори, межі, підсистеми. Наведено приклади сімейних наративів.

Ключові слова: наратив, історії, наративна психологія, сімейний досвід, сімейні міфи, сімейні легенди, сімейні теми, сімейні правила, стандарти взаємодії.

У сучасній психології сім'ї накопичено великий досвід досліджень різних аспектів і сфер функціонування сім'ї: характер подружніх стосунків, особливості особистості батьків, особливості виховання дитини і ставлення до неї батьків, характерні особливості особистості дитини як результат сімейного впливу, технологія проведення сімейного консультування і психотерапії тощо (Ю. Альошина, М. Боуен, Д. Віннікот, Я. Варга, К. Вітакер, В. Н. Дружинін, А. Захаров, У. Кемплер, В. Кравець, К. Маданес, Г. Навайтис, П. Пепп, В. Сатір, А. Співаковська, Е. Ейдемільер, Ч. Фішмен, Р. Шерман, В. Юстицькіс та ін.). Незважаючи на активний розвиток предметного поля психології сім'ї, деякі феноменологічні явища так і залишаються непізнаними. До них відноситься й область сімейної самосвідомості, зокрема феномен сімейного наративу.

Тому метою нашої статті є розкриття внутрішніх складових сімейних наративів: сімейних ролей, міфів, легенд, що є параметрами функціонування сімейної системи.

За визначенням більшості дослідників, сім'я – складне суспільне утворення, історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, батьками і дітьми, мала група, члени якої пов'язані шлюбними або спорідненими відносинами, спільністю побуту, системою ролей, взаємною моральною відповідальністю, правами та певними емоційними відносинами (Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс, І. Малкіна-Пих, Г. Навайтис, Фрімен). Будь-яка система як система визначається певними характеристиками: функціями, структурою, динамікою, формами її існування. Як справедливо зазначають дослідники, гармонію внутрішньосімейних відносин з точки зору особистісних параметрів визначають елементи: емоційна сторона подружніх відносин, ступінь прихильності; схожість уявлень подружжя, бачення себе, партнера, сім'ї, соціального світу у цілому; схожість бажаних для партнерів моде-

лей спілкування, поведінкових особливостей; сексуальна, психофізіологічна сумісність; загальний культурний рівень, ступінь психологічної і соціальної зрілості партнерів, співпадіння систем цінностей подружжя (М. Абалакіна, Д. Адамс, Л. Гозман, Р. Зідлер, Б. Мурстейн, А. Рейс, Р. Сентерс, Р. Уінч).

Зазначені особливості функціонування сім'ї Д. Х. Олсон поєднує у «циркулярну модель», що включає у себе два основних параметри: сімейна згуртованість та сімейна адаптація [15]. Сімейну згуртованість Е. Ейдемільер визначає як ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї – взаємозалежність, або автономність та дистанціювання один від одного. Сімейна згуртованість, за Д. Х. Олсоном, характеризується такими показниками, як: «емоційний зв'язок», «сімейні межі», «прийняття рішень», «час», «друзі», «інтереси та відпочинок». Сімейна адаптація розуміється як гнучкість або ригідність сімейної системи до пристосування та змін під впливом стресогенних чинників і характеризується показниками «лідерство», «контроль», «дисципліна», «правила та ролі у сім'ї».

Сімейна згуртованість та сімейна адаптація, на нашу думку, є важливими для визначення рівня диференціації ідентичності у сім'ї і проявляється у членів сім'ї у: ступені диференціації емоцій від мислительних процесів; ступені залежності від думок та вчинків інших людей та залежності ефективності поведінки від ситуації; особливостей міжособистісних відносин конкретної людини, її близькість – віддаленість.

Рівень диференціації ідентичності у сімейній взаємодії визначає:

- сумісність подружніх відносин у сімейному житті;
- ступінь узгодженості емоційної інтимності з автономією;
- ступінь задоволеності потреб іншою людиною;

- очікування подружжя один від одного;
- рівень близькості/віддаленості членів сім'ї між собою.

Прихильники системної сімейної психотерапії сім'ю розглядають як систему, яка, як і всі живі системи, прагне як до збереження зв'язків, що склалися між елементами, так і до їх еволюції (П. Вацлавік, К. Вітакер, Д. Джексон, О. Жорняк, К. Людвіг, С. Мінухін, В. Сатір, І. Хамітова, Б. Хеллінгер, Дж. Хейлі).

За концепцією системної сімейної психотерапії, сім'я характеризується певними параметрами: структурою сімейних ролей; структурою сімейних підсистем і межами між ними; писаними і неписаними правилами; певними особливостями взаємодії; сімейними міфами, історіями (темами), сімейними стабілізаторами.

У структурі сімейних ролей виділяють цілісну, динамічну структуру ролей, яка дозволяє використовувати альтернативні варіанти і патологізуючі сімейні ролі, що здійснюють психотравмуючий вплив на особистість [15]. Розподіл ролей у сім'ї пов'язаний з цінностями й очікуваннями щодо поведінки членів сім'ї і багато у чому визначається умовами виховання самих батьків.

Сім'я як система включає у себе диференційовані підсистеми: індивідуальну підсистему, под-

ружжя, батьківську підсистему, підсистему сиблінгів. Виділяють також підсистеми й за іншими ознаками: статевими, віковими, функціональними та ін. [6].

Нормально функціонуючі сім'ї характеризуються різницею у правилах взаємодії батьківської і дитячої підсистем і в батьківсько-дитячих підсистемах.

Характерні особливості підсистем та їх вплив на формування і розвиток структури ідентичності можна представити у таблиці (табл. 1).

Специфічна взаємодія з іншими членами сімейної системи створює і посилює ті аспекти особистості, які відповідають контексту. Відтак, взаємодія сприяє розвитку стабільності уявлень про власну ідентичність особистості. У свою чергу, кожний член сім'ї впливає на інших людей у процесі взаємодії, оскільки його поведінка і реакції посилюють або послабляють їх реакції.

Таким чином, як зазначає І. Малкіна-Пих, «відбувається постійний колобіг взаємовпливів і реакцій, які підтримують певний стереотип. У той же час й індивід і контекст здатні проявляти гнучкість і змінюватись» [8].

Якість взаємодії між підсистемами безпосередньо обумовлює, на наш погляд, рівень диференціації у сім'ї – здатність людини до усвідомлен-

Таблиця 1

Структура сімейної системи

Підсистеми	Характеристика підсистеми	Значення підсистеми для розвитку ідентичності особистості
1. Індивідуальна підсистема або індивідуальний холон	Передбачає уявлення про своє «Я» у контексті»; включає у себе особистісні та історичні детермінанти власного «Я», а також плинний вплив соціального контексту	Людина не може не впливати на інших людей, які вступають у взаємодію з нею, оскільки її реакції викликають і посилюють реакції інших членів підсистеми. Відбувається постійний взаємовплив індивідуальних реакцій усередині підсистем і між підсистемами, що дає підставу особистісну ідентичність розглядати невідривною від соціального контексту. Таким чином, соціальний контекст здійснює вплив на розвиток ідентичності особистості
2. Підсистема подружжя	Горизонтальні трансакції усередині підсистеми; внутрішні межі кожного з членів подружньої пари окреслюють територію, необхідну для задоволення власних психологічних потреб без участі інших осіб	Дитина сприймає цінність і модель інтимних взаємовідносин, що є передумовами формування її цінностей та очікувань від контактів з зовнішнім світом
3. Батьківська підсистема	Вертикальні трансакції між підсистемами; пов'язана з головною функцією сім'ї – репродуктивною, а також з функцією догляду за дітьми і виховання	Впливає на формування у дитини відчуття власної адекватності у взаємодії «дорослий-дитина» у ситуаціях задоволення потреб, бажань, конфліктів; завдяки цій підструктурі відбувається інтеріоризація системи цінностей батьків. Вертикальні трансакції сприяють соціалізації дитини
4. Підсистема сиблінгів	Горизонтальні трансакції усередині підсистеми	Визначеність та чіткість внутрішніх меж членів підсистеми свідчать про цілісну та стабільну особистісну ідентичність; підсистема має значення для формування і розвитку ідентичності як група рівних, у яку вступає дитина і де виробляються власні стереотипи і правила і стереотипи групи рівних. Виникає як відчуття належності до групи, так й усвідомлення можливостей індивідуального вибору і наявності альтернатив у кожній ситуації взаємодії

ня себе у якості унікального індивіда та дозволяє пояснити існуючі у самосвідомості людини розбіжності. Диференціація ідентичності проявляється: у ступені розмежування емоцій від мислительних процесів; ступені залежності від думок і вчинків інших людей та залежності ефективності поведінки від ситуації; в особливостях міжособистісних взаємин суб'єкта, його близькість - відчуженість.

Рівень диференціації ідентичності у взаємодії з іншими людьми визначає: сумісність подружніх відносин у сімейному житті; ступінь узгодженості емоційної інтимності з автономією.

Будь-яка система має зовнішні межі між підсистемами. Зовнішні межі відкритої сімейної підсистеми – це межі між сім'єю і соціумом, які проявляються у тому, що члени сім'ї по-різному ведуть себе один з одним і з людьми, які не входять у їх систему. Чітка дистанція між поколіннями – один з основних компонентів у структурі здорової сімейної системи, що базується, на нашу думку, не на домінуванні батьків над дітьми, а на тому, що сила й особистісна зрілість батьків забезпечує психологічну безпеку та формування зрілої особистісної ідентичності дітей. Особистісно зрілим батькам немає необхідності завжди демонструвати свою силу і безперервно доводити її існування як собі, так і дітям.

Зовнішні межі сприяють формуванню та розвитку сімейної ідентичності, яка, за визначенням Н. Аккерман, включає у себе цінності, спрямування, експектації, тривоги і проблеми адаптації, що поділяють члени сім'ї у процесі виконання сімейних ролей [1].

Внутрішні межі – межі між підсистемами, які можуть включати подружжя, сиблінгів, статеві підсистеми, функціональні групи. Адекватність внутрішніх меж – один з найважливіших аспектів життєдіяльності сім'ї. Внутрішні межі сім'ї задаються різницею у поведінці серед членів окремих підсистем і сприяють структуруванню психологічного простору сім'ї, що є детермінантою її розвитку.

Внутрішню картину сім'ї розкривають стандарти взаємодії – «сталі способи поведінки членів сім'ї, їх учинки і повідомлення, що часто повторюються» [15, с. 25]. Стандарти взаємодії є патогенними, якщо у безпосередньому сімейному спілкуванні переважають негативні емоції, приниження, погрози, недовіра та залякування в адресу інших членів сім'ї, постійна критика, маніпулювання, шантаж. Інші приклади патогенних стандартів взаємодії, за Е. Г. Ейдемільером, – «подвійна пастка», коли будь-яка форма взаемо-

дії не схвалюється іншим партнером по спілкуванню; наявність «сімейного секрету» – прихованої від інших членів сім'ї інформації. Патогенні стандарти ведуть до зниження самоповаги і самооцінки в інших членів сім'ї, викликають зростання напруги і тривоги, агресії, призводять до невротичних станів і психосоматичних захворювань.

Крім сімейних стандартів, особливої уваги заслуговують такі параметри внутрішньої картини сім'ї, як: сімейні правила, сімейні сценарії, сімейні легенди та сімейні міфи. Все це складає уявлення сім'ї про себе.

Правила у кожній сім'ї визначають місце для члена сім'ї, яке він посідає у сімейній ієрархії; новий елемент у цій структурі буде просуватися за правилами, які розповсюджуються і на місце для дітей у сім'ї. Сукупність усіх сімейних правил, згідно системної сімейної психотерапії, підпорядковується закону гомеостазу, за яким існує і розвивається сім'я як система. Динаміка життєдіяльності сім'ї обумовлює зміни у функціональних правилах. Намагаючись усвідомити свій сімейний досвід, члени сім'ї підспудно використовують сімейні правила і прийоми, що функціонували у батьківській сім'ї [3]. Сімейні правила торкаються всіх основних сторін функціонування сім'ї, є писаними і неписаними, культурно заданими й унікальними для кожної сім'ї, виникають на різних етапах життєвого циклу.

Е. Ейдемільер висловлює тезу про те, що «саме дефіцит правил й обов'язків стає першим джерелом образ і конфліктів; правила являють собою елемент сімейної ідеології» [15, с. 24].

Правила необхідні для функціонування будь-якої соціальної спільності: вони регулюють та упорядковують відносини членів групи для досягнення єдиної мети. Проте дія цих правил може бути різною й мати як позитивні, так і негативні наслідки. У дисфункціональних сім'ях правила або суперечливі, або негнучкі, ригідні, або дифузні чи взагалі відсутні, що деструктивно впливає на формування та розвиток ідентичності особистості.

Сімейні правила, як і поведінковий цикл у кожній сім'ї, задаються певним набором переконань, що утворюються з системи життєвих цінностей, переконань і поглядів, які склалися у батьківській сім'ї кожним з членів ядерної сім'ї [12].

Сімейні правила складають зовнішню основу сімейних міфів – багатофункціональних сімейних феноменів, що формуються на макросистемному рівні у вигляді сукупності високоінтегрованих, часто неправдоподібних переконань членів конкретної сім'ї про неї.

Феномен сімейного міфу полягає у тому, що завдяки йому кожний член сімейної системи вибудовує власний психологічний захист за допомогою інших членів сім'ї і всієї сімейної системи.

Дослідниками (А. Бек, Н. Гавриленко, Р. Герсон, Р. Дрейкурс, Е. Ейдемільер, А. Елліс, М. Макголдрик, С. Максименко, І. Равич-Щербо, О. Сапогова, Дж. Тойч) визначено основні функції існування сімейних міфів: компенсаторна, інтегруюча, соціалізуюча, адаптивна. Особливе місце у наукових працях посідає деструктивна функція сімейного міфу, що дозволяє розрізнити міф від конструктивних або нейтральних уявлень сім'ї про себе.

Головна мета, на думку представників сімейної психотерапії, – приховати сімейні конфлікти і незадоволені потреби, узгодити ідеалізовані уявлення членів сім'ї один про одного і зовнішній образ сім'ї у цілому.

У процесі вивчення феномену сімейного міфу дослідниками виявлено найбільш розповсюджені міфи: міф про велику силу кохання; міф про вічне кохання; міф про зовнішню детермінацію емоцій; міф про абсолютизацію понять; міф про злу долю; міф про сталість подружнього щастя; міф про досконале знання членів сім'ї один одного; міф про необхідність жертви заради іншого у сім'ї; міф про те, що подружжя – це «одне тіло й одна душа»; міф про задоволення всіх своїх потреб у системі сім'ї; міф про те, що з народження дитини або розлученням усі проблеми будуть розв'язані; міф про дружню сім'ю; міф про сім'ю героїв, що у подальшому трансформується у міф про сім'ю рятувальників, та ін. [4; 7; 8; 9; 16]. Окрему групу складають міфи про шлюб і розлучення: «У шлюбі чоловік отримує більше переваг, ніж жінка», «Народження дитини скріплює відносини між подружжям»; «Чим освіченішою є жінка, тим складніше створити їй сім'ю»; «Свідоцтво про шлюб – не більше, ніж шматок паперу»; «Повторні шлюби – міцніші»; «Спільне проживання до шлюбу знижує можливість розлучення»; «Чоловіки частіше йдуть з сім'ї», та ін.

На наш погляд, від сімейних міфів слід відрізнити сімейні легенди – викривлена інтерпретація окремих подій, що дозволяє підтримувати сімейний міф про сімейне благополуччя. Як і сімейний міф, сімейна легенда виконує захисну, адаптивну, інтегруючу, регулятивну функцію, але може відноситися до індивідуального, мікро- або макросистемного рівня психологічного функціонування сім'ї. На відміну від сімейного міфу, сімейна легенда усвідомлюється як викривлен-

ня реальних фактів, викривлення інформації, і з часом сімейна легенда може стати частиною сімейного міфу.

Спираючись на сучасну літературу і власну практичну діяльність, можна виділити сімейні легенди: «Усі наші діти добре вчаться у школі»; легенди про «загублену» і «знайдену» дитину прийомними батьками, легенда про загиблого батька-«героя» дитини, що виховується однією матір'ю; сімейні легенди, що виникли після зміни офіційного статусу, прізвища, національності.

М. Боуен уперше почав вивчати сімейні теорії і довів, що з часом, від покоління до покоління, відбувається накопичення дисфункціональних патернів, що призводить до патології її членів (концепція «трансмисії») [14].

За М. Боуеном, сімейна історія (тема) – специфічна проблема, яка несе емоційне навантаження і навкруги котрої формується періодично виникаючий конфлікт. Сімейна тема детермінує спосіб організації життєвих подій і проявляється зовнішньо у стереотипах поведінки, які передаються з покоління у покоління. М. Х Богатирьова висловлює тезу, що міжпоколінна передача сімейної історії заснована на пам'яті про події, які переживались попередніми поколіннями і що цей процес називається соціальною пам'яттю [2].

П. Пепп виявила найбільш розповсюджені сімейні теми:

- відповідальність і безвідповідальність – коли один з подружжя бере на себе роль відповідальної особи, а інший – роль безвідповідальної;
- хвороба і здоров'я – коли один з членів сім'ї емоційно або фізично хворіє, а інший виступає у якості лікаря чи психіатра;
- близькість і дистанційованість – коли один з подружжя переслідує іншого, прагнучи досягти емоційної близькості, а інший за будь-яких умов намагається зберегти певну емоційну дистанцію;
- учитель і студент – коли один з сімейної пари займає позицію володіння авторитетом і компетентністю, а інший залишається безпомічним і некомпетентним [12, с. 25].

На різних етапах життєдіяльності сім'ї позиції можуть змінюватись, але, як зазначає П. Пепп, центральна тема завжди залишається тією ж самою. Завдяки цьому те, що відбувається в одному поколінні, часто повторюється у наступному, і ті ж самі теми будуть програватися з покоління у покоління, хоча актуальна поведінка може мати інші форми. М. Боуен наголошує, що патерни взаємовідносин попередніх поколінь можуть забезпечити неявні моделі для сімейно-

го функціонування у наступних поколіннях. Він називав це багатопокілінними переходами сімейних патернів [17].

Вибір життєвого шляху людини багато у чому залежить від життєвого досвіду, інтересів попередніх поколінь. Такий наслідок «сімейних програм» багатьма дослідниками отримав назву життєвий сценарій, або сімейний сценарій (Ерік Берн, Клод Стайнер, Роберт і Мері Гулдинг, Стен Вуллемс, Таїбі Кейлер).

Найбільш глибока філософська і психологічна концепція життєвого сценарію представлена у трансактному аналізі Е. Берна, де пояснюється цей феномен не як результат формування умовних рефлексів або детермінацією генетичної програми, а наявністю батьківських програм, вказівок або соціальних репрезентацій, що є сценарними зразками [2].

Сценарні зразки, на нашу думку, можуть включати і модель міжсуб'єктної взаємодії, у тому числі і внутрішньосімейної.

Сімейні сценарії – стійкі патерни структурної організації та мікродинаміки сім'ї, що повторюється з покоління у покоління. Сімейний сценарій складається з минулого досвіду життя членів сім'ї, з того, що вони пережили у своїй батьківській сім'ї і минулих шлюбах або позашлюбних стосунках. У сімейні сценарії входять міфи і правила батьківської сім'ї у незмінному вигляді або у негативному відображенні; звички та ритуали, очікування й потреби, що сформувалися під впливом минулого досвіду.

Сімейні правила, сценарії, історії, легенди, міфи, на нашу думку, є змістовними складовими сімейних наративів – уявленнями та розумінням сім'ї про власну сімейну ідентичність. Ці уявлення можуть бути адекватними або неадекватними, повними або неповними, достовірними або викривленими, достатньо об'єктивними або повністю суб'єктивними, – але завжди вони є основою і результатом конструювання сімейного наративу.

Завдяки сімейним наративам відбувається впорядкування сімейних подій в єдину послідовність, побудовану з агальної концепції наратора, що базується на сімейних міфах, історіях, сценаріях. Здійснюючи породження сімейного наративу, індивід переосмислює сімейні цінності, реконструює історію роду.

У сімейних історіях наративи демонструють взаємозв'язок та значущість різних подій, угруповуючи їх воедино, інтерпретуючи певним чином та осмислюючи сімейне життя як єдине ціле. Сімейні історії – це сукупність знань про чле-

нів сім'ї попередніх поколінь, їх життя та особистісні особливості, а також сімейні традиції, правила, ритуали, зафіксовані у сімейній пам'яті частково у вигляді міфологем, що передаються свідомо чи неусвідомлено з покоління у покоління як сімейні наративи [13].

Отже, концепція наративної психології доводить, що різні аспекти сімейного життя знаходять своє відображення у розповідях-нاراتивах членів сім'ї. Сімейні наративи містять також у собі інтерпретацію особливостей подружніх, батьківсько-дитячих стосунків, різних форм комунікації та інтеракції, усвідомлення рольової диференціації.

Таким чином, сімейні наративи – усні та письмові послідовні і завершені тексти, присвячені історії власної сім'ї, сімейним подіям, завдяки яким відбувається усвідомлення особистого досвіду життєдіяльності у сім'ї, та життєві події, пов'язані з функціонуванням сім'ї, набувають для оповідача й слухача особистого значення.

Узагальнюючи наведені вище дослідження, можна стверджувати, що чинниками організації сім'ї як системи – визначення структури, сімейних ролей, внутрішніх та зовнішніх меж сім'ї, її стабілізаторів є домінуючі сімейні наративи. Сімейні наративи виступають засобами упорядкування сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду.

Наведемо приклади сімейних наративів.

«Коли я була ще зовсім маленькою, я пам'ятаю, як увечері ми лягали на ліжко всією родиною (мама, папа, сестра, я та наш дядько), і починали розповідати різні історії. Мама та її брат розповідали, що вони робили у дитинстві, їх шкільні пригоди та безглузді вчинки. Моєму дядькові тоді було 18 років, і з ним було дуже цікаво проводити час.

Мама розповідала, що у її бабусі коріння – від царського коріння. Коли ми приїжджали на літні канікули до бабусі, я навіть бачила його портрет (генерала, який, за легендою, є нашим родичем). Я дуже любила слухати, що розповідали мої батьки. Навіть зараз, будучи дорослими, ми часто спілкуємось і розповідаємо один одному всі свої пригоди».

«Моя бабуся (мамина мама) з багатодітної дружньої сім'ї. Вона мала двох сестер й одного брата. Йшли роки – діти підростали. Ніхто не міг подумати, що колись веселий і турботливий брат стане пропащою людиною, відмовиться від своєї сім'ї і буде шукати щастя у горілці. Горілка ж й у могилу зведе – його знайдуть убитого у великому місті Павлограді.

Бабуся теж мала багато дітей – трьох хлопчиків і двох дівчаток. Але сини не доживали й до 1 року: вони померли від легеневих хвороб. Моя мама й тітка були єдиною розрадою для бабусі і дідуся.

У бабусиних сестер синів не було.

Я з багатодітної сім'ї: маю двох сестер і трьох братів. Як видно, на чоловіках нашого роду прокляття не було (якщо у це взагалі можна вірити).

Але напевно знаю, що не піду я по шляху прабабусі, бабусі і мами – не буде у мене багато дітей. Не тому, що я їх не люблю. Просто знаю, як тяжко виховати і поставити на ноги, а особливо у наш час, коли наші бажання не співпадають з нашими можливостями.

Бабуся для мене у дитинстві була першою і найголовнішою людиною. Я з нетерпінням чекала вихідних, бо знала, що проведу їх у неї. Коли настала пора ходити до школи, мама заборонила ночувати у бабусі. Для мене це був кінець світу. Пам'ятаю як зараз: дуже плакала і такі погані думки лізли у голову: мама мене не розуміє, якщо бабуся помре – я ніколи не пробачу їй того, що не дала бути з нею поруч.

Зараз я розумію, що мама дуже мене любить й ніколи не бажала мені зла. І бабуся моя, хвала Богу, жива».

«Помню себя совсем маленькой девочкой, которую все интересует. Именно в то далекое время я начала узнавать историю своей семьи. Мой дедушка был с раннего детства сиротой, он очень рано потерял отца и мать, и хотя семья (братья и сестры) была немаленькой, он был очень одинок до тех пор, пока не встретился с моей бабушкой, поженились они перед войной. В то время дедушка утерять свои документы, в общем, с войны он вернулся с новой фамилией. Прежняя фамилия была некрасивая, ну и наверное обида на родственников какая-то осталась раз, с того времени не захотел иметь ничего общего.

Новая жизнь с новой фамилией и наконец-то настоящей полноценной семьей началась, когда они поженились.

Мне кажется, что жизненная история дедушки (его семьи) отразилась потом на семье моего папы (то есть его сына).

Благодаря дедушке мы все время стараемся проводить вместе, и ни одной минуты не хочется быть одним. Мы дорожим тем, что у нас – семья, а не просто люди, которых связывают какие-то обязанности.

Я и мои родители считаем, что мы – самое дорогое друг у друга».

Список використаних джерел

1. Аккерман Н. Роль семьи в появлении расстройств у детей // Семейная психотерапия / Н. Аккерман. — СПб: Питер, 2000. — 612 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. / Э. Берн. — М.: Прогресс, 1988. — 400 с.
3. Варга А. Я. Структура и типы родительского отношения: дис... канд. психол. наук / Анна Варга. — М., 1986. — 206 с.
4. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия / А. Я. Варга // Журнал практической психологии и психоанализа. Ежеквартальный научно-практический журнал электронных публикации. — 2000. — № 2. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://psyjournal.ru>.
5. Калина Н. Ф. Лингвистическая психотерапия / Калина Н. Ф. — К.: Ваклер. — 1999. — 282 с.
6. Калина Н. Ф. Основы психоанализа / Н. Ф. Калина. — М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». — 2001. — 352 с.
7. Кратохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / С. Кратохвил. — М.: Медицина, 1991. — 336 с.
8. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия / И. Г. Малкина-Пых. — М.: Изд-во Эксмо, 2005. — 992 с.
9. Мишина Т. М. Семейная психотерапия и динамика «образа семьи» / Т. М. Мишина // Психология и психопрофилактика: Сб. науч. тр. / Под ред. Мягер. В. К., Козлова В. П., Семеново-Тянь-Шанской Н. В. — Л., 1983. — С. 21 — 26.
10. Мороз Р. А. Наративы в психологичній теорії і практиці / Р. А. Мороз // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. — Вип. 8. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. — 832 с. — с. 719 — 727.
11. Мороз Р. А. Феномен сімейного наративу в сучасній психології сім'ї / Р. А. Мороз // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка (19—20 квітня 2010 року). — Т. III. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. — 398 с.
12. Пэпп П. Семейная терапия и ее парадоксы / Пер. с англ. В. П. Чурсина / Пэпп П. — М.: Независимая фирма «Класс», 1998. — 288 с.
13. Сапогова Е. Е. Семейный нарратив как прецедентный текст для ребенка / Е. Е. Сапогова // Социокультурная герменевтика: проблемы и перспективы. Материалы Международной научно-практической конференции «Социокультурная герменевтика: теоретико-методологическое обоснование в контексте развития толерантности». — Кемерово: Графика, 2002. — С. 97 — 101.
14. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. — М.: Когито-Центр, 2008. — 683с.
15. Эйдемиллер Э. Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. — СПб.: Речь, 2006. — 352 с.
16. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис — СПб.: Питер, 1999. — 276 с.
17. Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice / Bowen M. — North vale, New York, Jason Aronson, 1978. — Chapter 16: Theory and practice. — 565 p.

MOROZ P. A.

СЕМЕЙНЫЕ НАРРАТИВЫ КАК СПОСОБ ОРГАНИЗАЦИИ СЕМЕЙНОЙ СИСТЕМЫ И ОСОЗНАНИЕ СЕМЕЙНОГО ОПЫТА

В статье охарактеризовано понятие «семейные нарративы». Определены внутренние составляющие – семейные мифы, легенды, роли, стабилизаторы, границы, подсистемы и приведены примеры семейных нарративов.

Ключевые слова: нарратив, истории, нарративная психология, семейный опыт, семейные мифы, семейные легенды, семейные темы, семейные правила, стандарты взаимодействия.

MOROZ R. A.

FAMILY NARRATIVES AS A MEANS OF ORGANIZING FAMILY SYSTEM AND THE AWARENESS OF FAMILY EXPERIENCE

The article reveals the concept "family narratives". Defined internal components: family myths, legends, roles, stabilizers, borders, subsystems. Examples of family narratives are.

Keywords: narrative, stories, narrative psychology, family experience, family myths, family legends, family theme, family rules, standards for interaction.

Стаття надійшла до редколегії 03. 02. 2014 року.

УДК 159.9

МУХІНА Л. М.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського (м. Миколаїв)

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ СПІВРОБІТНИКІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

У статті здійснено теоретичний огляд вітчизняних та зарубіжних робіт, присвячених проблемі емоційного вигорання співробітників кримінально-виконавчої системи (КВС). Визначено, що емоційне вигорання співробітників КВС має свої причини виникнення та специфіку перебігу. З'ясовано, що рівень емоційного вигорання співробітників КВС залежить від індивідуально-психологічних характеристик співробітників та від морально-психологічного клімату, у якому вони працюють.

Ключові слова: емоційне вигорання, працівники кримінально-виконавчої системи, професійна діяльність, стрес.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства в умовах соціально-економічної нестабільності, конкуренції на ринку праці, соціальних стресів зростають вимоги до професіоналізму особистості. Однак, далеко не кожний може адаптуватися, ефективно здійснювати свою професійну діяльність і виконувати соціальну роль, а тому зростає ймовірність розвитку несприятливих психічних станів. Зі зростанням вимог до професіоналізму зростають і професійні навантаження на особу. Все це збільшує ризик емоційного вигорання у майбутнього фахівця.

Сучасні психологічні дослідження підтверджують, що до категорії працівників, найбільш підданих ризику виникнення та розвитку емоційного вигорання, відносяться люди, професія яких відноситься до типу «людина-людина». До цієї категорії відносяться й пенітенціарні службовці, професійна діяльність яких має ряд специ-

фічних особливостей, ускладнена безліччю негативних чинників [16]. Її успішність визначається не тільки й не стільки професійними знаннями, скільки вміннями реалізувати їх у своїй діяльності за рахунок розвитку професійно-важливих особистісних якостей. Особливо це стосується тих відділів КВС, представники яких безпосередньо спілкуються з засудженими.

У даний час проведені численні дослідження, присвячені синдрому емоційного вигорання у представників різних професій, описані його симптоми, фази розвитку, причини виникнення (С. Кривенков, Ж. Волкова, 2003; М. Скугарівська, 2002; О. Бусовикова, Т. Мартинова, 2002–2003; Л. Ларенцова, 2002–2003; Н. Самікіна, В. Сулицький, 2004–2005 та ін.). Пропонуються схеми його подолання, в основному психокорегуючого характеру, та відзначається необхідність психологічного супроводу соціальних професій. У той же